

УДК 655.58:821.161.2-94Єфремов(091)

Курйози та прикросці в історії видавництва «Вік»: мемуарна рецепція С. Єфремова

Олександр ГАЛИЧ

д-р філол. н., проф.
Приватний вищий навчальний
заклад «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука»
вул. Степана Дем'янчука, 4, 33000,
Рівне, Україна
halich48@ukr.net
ORCID 0000-0002-5926-0726
© Галич О., 2023

Мета статті — з'ясувати на матеріалах спогадів С. Єфремова неприємності, курйози та прикросці в роботі видавництва «Вік», особливо в процесі підготовки поетичної антології «Вік», а потім тритомної збірки української літератури.

Мемуари С. Єфремова «Про дні минулі (спогади)» розкривають рецепцію бачення цим автором історії створення й еволюції одного з перших в підросійській Україні національного видавництва, яке згодом стало називатися «Вік», про що йшлося в попередній публікації. Неприємності, курйози та прикросці в роботі видавництва лишилися поза увагою в ній. Проте вони представляють певний інтерес для історії видавничої справи. Зокрема, перешкодою для «віковиків» стали графомани, твори яких мали досить далеке відношення до поезії, але вони вимагали надрукувати їхні «вірші» і навіть пропонували за це гроші. Траплялися й інші дріб'язкові претензії, які псували нерви молодим працівникам видавництва. Про інцидент з Оленою Пчілкою та її донькою автор розповів докладніше. Олена Пчілка в розмові з О. Лотоцьким заборонила в поетичній антології розкривати псевдоніми її та доньки. Автору мемуарів видалися такі претензії необгрунтованими, оскільки псевдоніми Косачів були давно вже розкриті. С. Єфремов вважав, що вимога Олени Пчілки — це незрозуміла примха, яку не треба задовольняти. Аргументи були переконливими й товариство більшістю пристало на думку автора спогадів.

Окремі розбіжності серед колективу видавництва виникли під час підготовки прозової частини антології «Вік». С. Єфремов наполіг, щоб там не друкували творів українських модерністів, зокрема О. Кобилянської. Товариші автора спогадів вважали, що не треба дратувати людей, а тому варто відвести модерністам місце в збірнику.

Видавництво «Вік» за безпосередньої участі автора книги «Про дні минулі (спогади)» стало провідним в Україні й функціонувало до заборони більшовиками у 1919 році.

Ключові слова: документалістика, мемуари, видавництво «Вік», антологія української літератури, модернізм.

CURIOSITIES AND SORROWS IN THE HISTORY OF THE “VIK” PUBLISHING HOUSE: SERHIY EFREMOV'S MEMOIR RECEPTION

Oleksandr Halych

Doctor of Philology, Professor

Academician Stepan Demianchuk International University of Economics
and Humanities

4, Stepan Demianchuk St., 33000, Rivne, Ukraine

halich48@ukr.net

ORCID 0000-0002-5926-0726

The purpose of the article is to find out, based on S. Efremov's memoirs, the troubles, curiosities, and sorrows in the work of the publishing house "Vik", especially in the process of preparing the poetry anthology "Vik" and then a three-volume collection of Ukrainian literature.

S. Efremov's memoirs "On the Days of Yore (Memoirs)" reveal the author's vision of the history of the creation and evolution of one of the first national publishing houses in post-russian Ukraine, which later became known as "Vik", as discussed in the previous publication. The troubles, curiosities, and annoyances in the publishing house work were left out of the book. However, they are of some interest to the history of publishing. In particular, the "Vik" representatives were hampered by graphomans whose works had little to do with poetry, but who demanded that their "poems" be published and even offered money for it. Other petty claims got on the nerves of the young employees of the publishing house. The author tells us more about the incident with Olena Pchilka and her daughter. Olena Pchilka in a conversation with O. Lototskyi forbade the disclosure of her and her daughter's pseudonyms in the poetry anthology. The author of the memoirs thought that such claims were unfounded since the Kosachs' pseudonyms had long been revealed. S. Efremov believed that Olena Pchilka's demand was an incomprehensible whim that should not be satisfied. The arguments were convincing, and society mostly agreed with the author of the memoirs.

Some disagreements among the publishing house staff arose during the preparation of the prose part of the anthology "Vik" ("Age"). S. Efremov insisted that the works of Ukrainian modernists, in particular O. Kobylanska, should not be published there. The author's friends believed that it was not necessary to irritate people and, therefore, it was necessary to give the modernists a place in the collection.

The "Vik" publishing house, with the direct involvement of the author of "On the Days of Yore (Memoirs)", became the leading publishing house in Ukraine and operated until it was banned by the Bolsheviks in 1919.

Keywords: *documentary, memoirs, "Vik" publishing house, anthology of Ukrainian literature, modernism.*

Актуальність теми

Мемуари С. Єфремова — це яскравий приклад літератури нон-фікшн, яка у світі поступово витісняє белетристику. Документальна література зародилася набагато раніше, ніж було написано мемуари С. Єфремова, вивчення яких дає змогу заповнити певні лакуни в історії видавничої справи в Україні, з'ясувати імена людей, причетних до появи видавництва «Вік», пролити світло на внутрішні проблеми в середовищі видавців.

Постановка проблеми

Останніми роками в «Українському Інформаційному Просторі» надруковано низку наших статей про нонфікшн С. Єфремова. Так, побачила світ наша розвідка про юнацький щоденник цього автора, з'явилися статті про часопис «Киевская Старина», у якому працював молодий учений, коло періодичних видань, які читав юний С. Єфремов. Надруковано також праці про появу під впливом революційних подій 1905 року періодичних видань українською мовою, а також про негативну роль царської цензури й особистостей цензорів у роботі цього автора. Останньою надруковано статтю про зародження й еволюцію видавництва «Вік». Пропонована праця продовжує історію видавничої справи в Україні, розкриваючи низку прикросів, курйозів, неприємностей, що супроводжували колектив видавців «Віку».

Стан розробки проблеми

В українській науці про літературу є чимало праць про документалістику, проте мемуари С. Єфремова досі перебувають на маргінесах пошуків вітчизняних науковців, хоча про самого вченого написано чимало книг, статей, особливо на початку XXI століття. Саме ж видавництво «Вік» та його історія досі не має великого попиту серед науковців. Про видавництво трапляються здебільшого стислі згадки в підручниках та енциклопедичних виданнях. Тут варто звернути увагу на працю М. Тимошика (2007), який лаконічно розкриває історію заснованого 1896 року в Києві О. Лотоцьким, С. Єфремовим, В. Доманицьким та Ф. Матушевським видавництва, яке спеціалізувалося на виданні класичної української літератури (с. 249–250). Трохи ширше діяльність українського видавництва відображено в «Літературознавчій енциклопедії» (автор-укладач Ю. Ковалів). Тут представлено дві статті, одна з яких цілком присвячена історії видавництва, а друга — тритомній антології «Вік».

1798–1908», надрукованій у ньому (Ковалів, 2007, с. 184–185). Докладніше про видавництво «Вік», його історію та еволюцію мова йде в кандидатській дисертації В. Хоню (2000), а також у статті Л. І. Саєнко (2005) в «Енциклопедії сучасної України». Окремі факти про діяльність видавництва «Вік» є у передмові І. Гирича (2011) до спогадів С. Єфремова (с. 48–49).

Об'єкт вивчення. Мемуарний твір С. Єфремова, написаний понад 100 років тому, є об'єктом вивчення в цій розвідці. Серед низки важливих проблем, про які йдеться в документальному творі «Про дні минулі (спогади)», істотними є питання, що стосувалися неприємностей, курйозів і прикрощів в історії видавництва «Вік», особистої ролі С. Єфремова в них.

Завдання статті. На матеріалі написаних понад 100 років тому спогадів С. Єфремова з'ясувати курйози, прикрощі та неприємності в історії національного видавництва «Вік», які розширюють і поглиблюють знання його історії, розкривають труднощі роботи в умовах Російської імперії, особливо під час підготовки до друку поетичної антології «Вік» та пізніше — тритомного видання.

Виклад основного матеріалу

Історія видавництва «Вік» принесла його творцям і співробітникам не лише успіхи та радісні моменти, але й чимало прикрощів, хвилювань і клопотів. Зокрема, віковики побачили не тільки тріумфальні картини своїх успіхів, особливо під час підготовки поетичної антології «Вік», а й колективні особливості ще не до кінця сформованого українського обивателя. С. Єфремов згадував, що «Вік» приніс молодим видавцям не лише велику втіху, але й чимало неприємностей, прикрих моментів, клопотів і хвилювань. Зокрема, з'явилися графомани, твори яких не мали жодного відношення до поезії. Вони вимагали надрукувати їхні «вірші» і навіть пропонували за це немалі гроші. У цьому зв'язку, як ілюстрацію, С. Єфремов назвав ім'я П. Рябошапки:

Так, наприклад, відомий тоді крамар (магазин кондитерських ласощів на Хрещатику) і автор «Розбитої бандури» Рябошапка прийшов якось до Олександра Ігнатовича [Лотоцького. — О. Г.] і з таємним виглядом повів розмову, що він написав багато українських віршів, дещо надрукував і от тепер його приятелі будуть здивовані: «Як же це, Антоне, тебе нема у «Вікові»?... Розмова закінчилась тим, що «поет» як людина комерційна і справжній крамар поліз був

до кишені: «Хоч сотню карбованців нате, аби щось моє було у «Вікові»... Довелось вияснити комерсантаві, що місця у «Вікові», як і взагалі на українському Парнасі, не продаються. (Єфремов, 2011, с. 450–451)

Щоправда, пам'ять у висвітленні цього моменту зрадила С. Єфремову. Насправді Рябошапка був Павло, а не Антон. Він не мав гарної освіти, але мав безсумнівний бізнесовий талант. Йому вдалося викупити у Серебрякова на Хрещатику велику крамницю, в якій продавалися цукерки, і там відкрити власний літературний салон. П. Рябошапка справді писав вірші, здебільшого графоманські. Під псевдонімом Павло Сич друкувався у львівській «Правді» та «Зорі». Йому належать поетичні збірки «Пісня Лірника» та «Розбита Бандура». Останню згадано в спогадах С. Єфремова. У літературі він відомий також під псевдонімами Павло Рабий, П.Т.Р., П.Р. та ін. Окремі його твори позитивно оцінював І. Нечуй-Левицький.

С. Єфремов (2011) згадав ще одного письменника, якого він вважав графоманом: «Другий подібний же випадок був з Грицьком Керненком, од якого я дістав поштою фотографію та листа з проханням умістити його твори й портрет у «Вікові» за пристойну мзду» (с. 450–451). Грицько Керненко, письменник єврейського походження (справжнє прізвище — Гірш бен Борух, Григорій Борисович Кернер), жив здебільшого в Гуляйполі, де займався сільським господарством. Йому належить кілька книжок прози та поезії («Щетинник. З народного життя», «В досужий час. Лірна поезія» та ін.).

Звичайно, подібні історії, як ті, що трапилися з П. Рябошапкою та Г. Керненком, С. Єфремов сприймав з гумором. Але набагато більше прикрощів йому та його друзям завдали деякі справжні письменники, про що він згадав у спогадах. Конкретних імен він не називав, зазначаючи, що окремі письменники ображалися, що до антології взято мало їхніх текстів. Були й інші невинуваті дріб'язкові претензії, що псували нерви працівникам видавництва. Інцидент же з Оленою Пчілкою та її донькою, Лесею Українкою, С. Єфремов вирішив розглянути докладніше: «На одному з наших зібраннів перед Великоднем Лотоцький повідомив товариство, що бачився з Оленою Пчілкою і вона заборонила розкривати її та Лесі Українки псевдоніми, хоча нічого не має проти того, щоб їхні портрети були у «Вікові» вміщені» (Єфремов, 2011, с. 451).

Говорячи про це, О. Лотоцький порадив зважити на волю письменниць, ніби застерігаючи видавців від можливих прикростей і

несподіванок. С. Єфремову здалося, що О. Лотоцький, мабуть, уже пообіцяв матері Лесі Українки, що це питання буде позитивно вирішене. Авторіві спогадів не сподобалися такі претензії, і він рішуче не погодився з такою позицією свого товариша, мотивуючи своє бачення тим, що псевдоніми Косачів уже давно розкрив О. Огоновський («Історія літератури руської»), а також сама Олена Пчілка (автобіографія, що надрукована в «Зорі»). У новітньому збірнику Київського літературно-артистичного товариства надруковано фотознімки матері та доньки з підписами, які вказують на те, хто за цими псевдонімами криється. Зважаючи на це, С. Єфремов (2011) заявив, що вимога Олени Пчілки, щоб видавництво не розкривало тасмниці псевдонімів, — «це або глум, або незрозуміла примха, якої задовольняти ні в якому разі не слід. Товариство більшістю пристало на мою думку, і ми ухвалили не звертати уваги на згадане вимагання, — і цьому, звісно, підліг і Лотоцький, хоча ще раз проказав своє застереження про можливі прикrostи. І, справді, вони не забарились» (с. 451–452).

Дізнавшись, що видавництво не взяло до уваги її наполягання, Олена Пчілка за відсутності доньки в Києві самостійно розпочала кампанію проти «Віку». Спочатку вона взялася за О. Лотоцького, тримаючи того ледве не щодня в облозі. Далі стала скаржитися відомим українцям, зокрема В. Антоновичу, М. Лисенку, В. Науменку, на видавництво. Названі особи почали прохати піти назустріч матері Лесі Українки. Їм пояснили, що видавництво не може піти на такі поступки, оскільки вимоги Олени Пчілки безпідставні. Тоді письменниця стала погрожувати зверненням до цензури. С. Єфремов згадував, що мати Лесі Українки, як їм переказували, справді ходила до цензора й вимагала заборонити випуск книжки, але цензура не пішла їй на поступки, бо не побачила для цього законних підстав. Потім вона знову почала ходити до О. Лотоцького на переговори:

Це все страшенно нас хвилювало й обурювало, — тим більше, що ці переговори провадилися в такому ображеному та прикрому тоні та ще з усякими ущипливими дотепами («хоч би ж справді біографії, а то всього 5 рядків!»), що Лотоцький, якому найбільш діставалося, зовсім утратив був рівновагу. Пам'ятаю, якось він зайшов до мене і, повідомивши про нове проєктоване побачення з О[леною] П[чілкою], додав, щоб і я на його конче приходив: «Ви заварили кашу, то ж їжте — говоріть самі з нею». Побачення одбулося у М. П. Старицького і йшло в звичайному тоні докорів та незрозумілих претензій.

Видко було, що погодитись на цьому ґрунті неможливо, і ми нарешті ухвалили — викинути обох письменниць з «Віку», пояснивши, що це зроблено з причин, од видавців незалежних. Здавалося б, справа була скінчена, і О[лена] П[чілка] могла задовольнитись: всім відомі псевдоніми «не будуть розкриті», але вона зараз же розпочалась наново: письменниці, очевидно, все-таки хотілось бути в «Вікові», і візити їй не припинились. Побачивши з одбитків, що книжка має гарний вигляд і що її вже набрано, О[лена] П[чілка] нарешті згодилась, щоб її друкували, але рішуче забороняла друкувати Л[єсю] Українку. Тим часом друкування книжки посовувалось, і Лесі Українки не поставлено на належне їй хронологічне місце. По одному з візитів О[лени] П[чілки] вона здалася нарешті і щодо Л[єсі] Українки, але як відповідні аркуші були вже оддруковані, то довелося цю поетесу вмістити на самому кінці. (Єфремов, 2011, с. 452)

Спогади С. Єфремова свідчать, що він і через два десятки років по тому до кінця не розумів причини такої зятої впертості Олени Пчілки. Однією з версій міг бути той факт, що чоловік письменниці П. Косач претендував на чин дійсного статського радника, який нібито йому обіцяли на Великдень, а друк дружини й доньки в збірнику «Вік» міг цьому завадити. Історія ця, як згадував С. Єфремов, скінчилася анекдотом. У псевдонімі Олени Пчілки трапилася друкарська помилка, яку видавці своєчасно не виявили, замість Пчілка було написано Пчіла в змісті, що дуже потішило їх. Далі мемуарист зазначив:

Мушу ще додати, що в усій цій прикрій історії Л[єся] Українка не брала жодної участі. Потім, як був я у Львові (року 1903-го), ми обмінялись з нею листами, і я виявив їй справжній характер непорозуміннів (вона знала про їх тільки од матері) — вона висловила свій жаль, що так сталося, запевняючи, що від неї потаїли всю правду. (Єфремов, 2011, с. 453)

С. Єфремов у спогадах висловив жаль, що листи Лесі Українки до нього не збереглися, оскільки він їх знищив, побоюючись, що під час повернення з Галичини до Києва їх знайдуть на кордоні, бо вони мали відвертий політичний зміст.

Автор мемуарів згадував, що успіхи, які мало видавництво у 1900 році, окрилили колектив однодумців. Вони задумали випустити друге видання «Віку», видати повні зібрання творів провідних

українських письменників під заголовком «Українська бібліотека». Проте успіхи завдали віковикам цілу низку прикростей. Зокрема, перед ними постала проблема, яку досі їм вдавалося оминати. Передусім вона стосувалася організаційних моментів. С. Єфремов з друзями вирішили розібратися, що собою являє їхній колектив:

Досі ми працювали собі невеличким гуртком, добраним по принципу діловому й особистому, зовсім самостійно і ні від кого не залежно. Правда, в Раді Організації нас звали видавничою комісією Ради; правда, член Ради і наш спілчанин Лотоцький повідомляв Раду про наші плани і заходи і переказував нам часто думки звідти; правда, нарешті, що через Раду ми діставали невеличку субсидію на видання «Віку» й регулярно щороку такі ж самі невеличкі субсидії на видавництво. (Єфремов, 2011, с. 453–454)

Конфлікт полягав у тому, що більшість працівників видавництва розглядала ситуацію як звичайну кооперацію в національній справі, а О. Лотоцький вважав, що слід було всьому колективу дотримуватися дисципліни, яка була в Раді. С. Єфремов вважав, що причиною таких настроїв їхнього товариша було те, «що з усіх нас він один стояв близько до організації й був членом Ради, — отже, не тільки знав краще за решту настрої радян, а до якоїсь міри підпадав і під їхній вплив, почував на собі ту громадську дисципліну, од якої були вільні ми» (Єфремов, 2011, с. 454). Він вважав, що видавництво є лише комісією при Раді, а тому мусимо підкорятися всім тим наказам і директивам, що виходять з Ради. О. Лотоцький також вважав, що всі кошти не є власністю видавництва, а належать Раді. С. Єфремов згадував, що на той час він був зовсім молодим і гарячим, а тому вважав думки О. Лотоцького замахом на самостійність видавництва: «І я гаряче змагавсь з Ол[ександром] Ігн[атовичем], одстоюючи повну незалежність нашого гуртка. Підпору я мав у Ол[ександра] Я[ковича] Кониського, який тоді почав був уже розчаровуватися в організації — мабуть, на підставі найбільше особистого складу Ради — і боявся, що втручання Ради змертвить видавничу роботу» (Єфремов, 2011, с. 454). Як свідчить С. Єфремов, суперечки у видавничому гуртку тривали з кінця літа й цілу осінь. Очевидно, що від'їзд О. Лотоцького до Санкт-Петербурга частково був пов'язаний із цією суперечкою. Щоправда, за свідченням автора мемуарів, це ніяким чином не позначилося на дружніх стосунках з ним. Урешті-решт справа з видавництвом розв'язала-

ся компромісним рішенням. Віковики визнали свою групу незалежним видавничим гуртком, що працюватиме далі цілком самостійно, незалежно. Те ж, що зроблено до цього, вони погодилися визнати власністю організації. Далі свою діяльність вели цілком самостійно, не питаючи ні в кого жодних дозволів. Там же, де використовувалися гроші, зароблені раніше, вони вирішили повідомляти про свої плани Раду і діяти лише після її ухвали. Для взаємодії з Радою вирішили направити до її складу одного із членів видавництва, щоб замінити О. Лотоцького, який уже працював у російській столиці. С. Єфремов писав: «Обрано було мене; Рада згодилась прийняти мене, хоч я й не мав як студент і молодший од 25 [років] на те права, до організації, “вважаючи на особисті заслуги”, — і я з осені 1900-го року став беззмінним членом Ради, опріч тих часів, звісно, коли сидів за ґратами...» (Єфремов, 2011, с. 454–455).

Виконання обов'язків члена Ради С. Єфремова особливо не радувало, бо він уважав себе людиною дикою та сором'язливою. Тут слід урахувати, що він був зовсім молодим. Йому треба пройти низку років, як згадував С. Єфремов, «громадського виховання» (Єфремов, 2011, с. 455), щоб перебороти себе. До того ж автор спогадів і його друзі були упереджено налаштовані проти Ради, оскільки вона замахнулася на самостійність видавництва. А щодо самого С. Єфремова, то його ім'я викликало негатив в окремих членів. Зокрема, В. Беренштам та В. Науменко гнівалися за статтю, надруковану в «Літературно-Науковому Вістнику», де критикувалося неохайне видання «Кобзаря» Т. Шевченка, що вийшло в 1899 році під егідою «Киевской Старини». «Були з одного боку, може, зайві причепки, було з другого забагато молоді задержувати. Проте справа обійшлась кінець кінцем добре: гострі ріжки стирались, вигладжувались, і потроху поміж видавництвом та Радою утворились тверді стосунки, свого роду конституція, а я особисто виховувався на більш потульного й толерантного громадянина, ніж був досі», — зазначав С. Єфремов (2011, с. 455).

Певні розбіжності всередині колективу видавництва виникли в процесі підготовки прозової частини антології «Вік». С. Єфремов наполіг, щоб туди не поміщали твори українських модерністів, зокрема О. Кобилянської. Через це виникли певні проблеми. У цьому зв'язку автор мемуарів зізнався:

Винен в цьому був я, бо товариші кілька разів схилились були до того, щоб уволити волю «громадської думки» й не дратувати

людей, які бачили в цьому акті мало не злочинство. Я ж виходив з тієї думки, що хоча принципіально Кобилянській повинно бути одведено місце в такому збірникові, але практично зручніше буде, вважаючи на деякі риси її письменницької манери і як протест проти неї, — викинути її. (Єфремов, 2011, с. 457)

Через 20 років, у час, коли писалися спогади, С. Єфремов схилявся до думки, що він тоді все ж стояв на правильних позиціях. Підтверджує вищезазначене той факт, що цим звернули увагу на нові напрями літератури, внаслідок чого розгорнулася літературна полеміка, у якій автор мемуарів взяв безпосередню участь статтею «В поисках новой красоты». Про це ж тоді С. Єфремов написав у передмові до «Віку», яку заборонила цензура. Унаслідок цього читачі так і не дізналися всіх обставин ситуації навколо модерністів.

Проте все це врешті-решт не вплинуло на вихід друком антології «Вік». Книжка з'явилася друком, а згодом видали тритомник «Віку», що стало апогеєм видавництва.

Висновки

1. Написані у 1920–1921 роках мемуари С. Єфремова «Про дні минулі (спогади)» розкривають рецепцію бачення цим автором історії створення й еволюції одного з перших на підросійській Україні національного видавництва, яке згодом стало називатися «Вік». Неприємності, курйози та прикрощі в роботі видавництва лишилися поза увагою в ній. Проте вони представляють певний інтерес для історії видавничої справи.
2. Спогади С. Єфремова відображають низку моментів, коли молоді видавці «Віку» не лише отримали велику втіху від роботи, але й мали чимало неприємностей, прикрощів, клопотів і хвилювань. Зокрема, з'явилися графомани, твори яких мало нагадували поезію, але вони вимагали надрукувати їхні «вірші» і навіть пропонували за це гроші.
3. Окремі розбіжності серед колективу видавництва виникли в процесі підготовки прозової частини антології «Вік». С. Єфремов наполіг, щоб туди не ввійшли твори українських модерністів, зокрема О. Кобилянської. Через це виникли певні проблеми. С. Єфремов домігся виключення творів О. Кобилянської та інших модерністів з прозового тому. Усе це спровокувало літературну полеміку, у якій С. Єфремов узяв безпосередню участь статтею «В поисках новой красоты».

4. Видавництво «Вік» за безпосередньої участі автора книги «Про дні минулі (спогади)» стало провідним в Україні й функціонувало до заборони більшовиками у 1919 році.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Галич, О. (2022). Історія видавництва «Вік» у спогадах С. Єфремова. *Український інформаційний простір*, 2(10), 172–190. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.10.2022.269951>
- Гирич, І. (2011). Передмова. В С. Єфремов, *Щоденник. Про дні минулі: спогади* (с. 6–56). Темпора.
- Єфремов, С. (2011). *Щоденник. Про дні минулі: спогади*. Темпора.
- Ковалів, Ю. І. (Упоряд.). (2007). «Вік. 1798–1908». В *Літературознавча енциклопедія* (Т. 1, с. 184–185). Академія.
- Саєнко, Л. І. (2005). Вік. В *Енциклопедія Сучасної України* (Т. 4, с. 532–533). Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34495
- Тимошик, М. С. (2007). *Історія видавничої справи* (2-ге вид.). Наша культура і наука.
- Хоню, В. В. (2000). *Діяльність видавництва «Вік» (1894–1919). Становлення видавничої галузі в Україні* [Дисертація кандидата філологічних наук, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»].

REFERENCES

- Halych, O. (2022). Istoriia vydavnytstva "Vik" u spohadakh S. Yefremova [History of the "Vik" publishing house in S. Efremov memories]. *Ukrainian Information Space*, 2(10), 172–190. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.10.2022.269951> [in Ukrainian].
- Hurych, I. (2011). Peredmovna [Preface]. In S. Yefremov, *Shchodennyk. Pro dni mynuli: Spohady* [Diary. About the past days: Memories] (pp. 6–56). Tempora [in Ukrainian].
- Khoniui, V. V. (2000). *Diiialnist vydavnytstva "Vik" (1894–1919). Stanovlennia vydavnychoi haluzi v Ukraini* [Formation of the publishing industry in Ukraine] [PhD Dissertation, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"] [in Ukrainian].
- Kovaliv, Yu. I. (Comp.). (2007). Vik. 1798–1908 [Age. 1798–1908]. In *Literaturoznavcha entsyklopediia* [Literary encyclopedia] (Vol. 1, pp. 184–185). Akademiia [in Ukrainian].
- Saienko, L. I. (2005). Vik [Age]. In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine] (Vol. 4, pp. 532–533). Institute of Encyclopedic Research NAS of Ukraine. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34495 [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. S. (2007). *Istoriia vydavnychoi spravy* [History of publishing] (2nd ed.). *Nasha kultura i nauka* [in Ukrainian].
- Yefremov, S. (2011). *Shchodennyk. Pro dni mynuli: Spohady* [Diary. About the past days: Memories]. Tempora [in Ukrainian].